

În acest capitol voi aborda principalele mituri ale economiei românești dezvoltate pe parcursul derulării crizei economice din 2009. Enumerarea nu este exhaustivă; m-am oprit doar la acele mituri relevante la nivel macroeconomic. Nu am inclus de exemplu impozitul forfetar, pentru că acesta a fost foarte contestat încă de la introducere, și nu este un mit, ci mai degrabă un exemplu nefericit de creștere a fiscalității directe în timp de criză. Nu am inclus nici discuțiile de principiu despre stimularea consumului, reluarea creditării sau redirectionarea cheltuielilor către investiții. Deși au toate o anumită putere de atracție, am preferat să le discut în detaliu în ultimul capitol, cel care abordează soluțiile anticriză în România.

- **Mitul 1: Nu suntem în criză/Suntem puțin în criză, dar trece repede/Criza a trecut deja**

Când SUA erau deja în recesiune, când bănci europene cădeau ca muștele și se rugau să fie salvate de stat, când se vorbea deja despre iminența crizei în Europa de Vest ca și în toată lumea, oficialitățile românești spuneau că nu suntem în criză și că nici nu vom fi. Economia noastră era considerată drept una solidă, iar criza altora era privită ca o oportunitate pentru români de a face noi investiții și de a-i ajunge din urmă pe amărății de europeni care nu au creșterea noastră economică record. Susținând că România nu avea să intre în criză când alții o făcuseră deja sau urmau să o facă, adepții acestui mit susțineau de fapt teoria decuplării: România se decuplase de restul lumii, în special de restul Europei, și mergea pe

drumul său. Aici intervenea însă o contradicție în termeni: ori economia românească mergea așa de bine, că recupera decalajul față de UE, caz în care trebuia să ne apropiem și ciclurile de afaceri și răspunsurile la șocuri comune, deci nu ne puteam decupla; ori economia românească avea prea puține în comun cu UE, și atunci eram feriți de efectul de contagiune, dar în acest caz decuplarea nu era deloc o performanță cu care să te mândrești, ci o dovadă a înapoierii față de Vest.

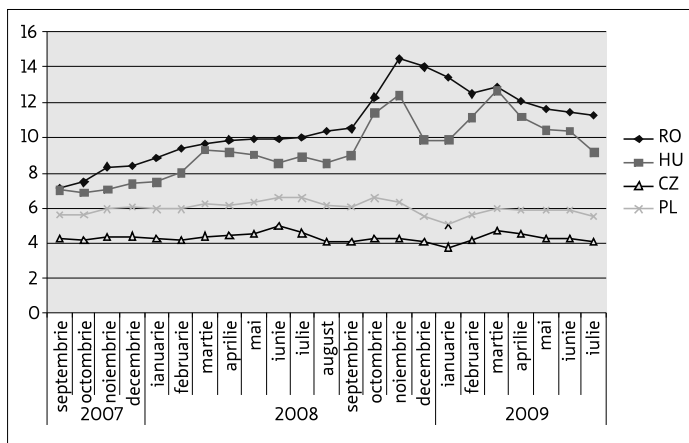
Realitatea statistică este că economia României a intrat în criză în trimestrul IV 2008, când PIB-ul a scăzut cu 13% față de trimestrul III 2008⁶⁷. Era încă o creștere (de 2,9%) față de trimestrul IV 2007, dar raportat la trimestrul anterior, România înregistrase una dintre cele mai abrupte răsturnări de situație din întreaga regiune. Exporturile, importurile și producția industrială au intrat pe teritoriu negativ tot în trimestrul IV 2008, o criză de lichidități a dus dobânda interbancară *overnight* la 70% în octombrie 2008, iar agenția de rating Fitch a coborât ratingul României în noiembrie 2008 în categoria de investiții proaste (BB+).

Este relevant și faptul că, de la declanșarea crizei în SUA în 2007, dar mai cu seamă în trimestrul IV 2008, randamentul oferit la titlurile de stat românești a fost cel mai ridicat din regiune — un indicator al nevoii de lichidități a țării (vezi figura 6.1).

În pofida evidenței, negarea crizei s-a prelungit și după alegerile din noiembrie 2008, inclusiv în luna ianuarie 2009, când oficialitățile negau posibilitatea unei crize economice, și în luna februarie 2009, când bugetul aprobat de Parlament se baza pe o creștere economică de 2,5%. Incompetența nu poate fi exclusă ca una dintre cauzele reale care au perpetuat acest mit al absenței crizei. Un alt motiv poate fi și faptul că, la nivel personal, oamenii din funcțiile de conducere a țării nu au

⁶⁷ Conform declarațiilor făcute de Jeffrey Franks, șeful misiunii FMI pentru România, într-un interviu publicat pe site-ul FMI www.imf.org/external/pubs/ft/survey/so/2009/int050409a.html.

Figura 6.1 Randamentul titlurilor de stat, scadența la 5 ani, România, Ungaria, Polonia și Republica Cehă

Sursa: Reuters.

resimțit criza, și atunci nici nu și-au imaginat că ea există. Maximul care începuse să fie admis în primele luni din 2009 era că avem o criză de imagine, o criză doar la televizor, dar economia rămânea solidă.

Îmi amintesc o discuție cu un prieten și coleg mai experimentat de la Grupul de Economie Aplicată, în zilele din decembrie 2008, când se forma noul guvern. Eu îmi exprimaseram uimirea față de procesul complicat de negocieri care părea să aibă loc, când prioritatea, credeam eu, era un plan anticriză serios; nu înțelegeam ce era de negociat când țara urma să intre în recesiune. Încerc să reproduc exact răspunsul pe care l-am primit: „Liviule, uită-te la statele africane eșuate. Indiferent cât e țara de săracă, tot timpul se găsește ceva de împărțit.” Prefer să cred totuși că multă lume nu realiza în mod sincer dezastrul care urma să se întâmple.

Trezirea la realitate a venit odată cu negocierile cu Fondul Monetar Internațional pentru un acord de împrumut. Nu in-

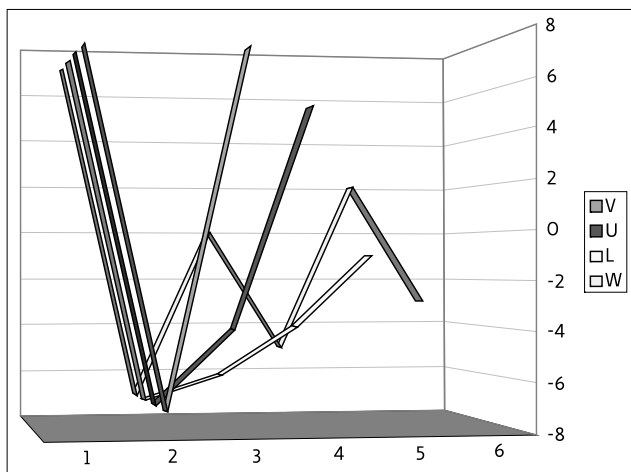
trăm aici în detaliile acestui acord. Dar odată cu el a venit o rectificare bugetară care a recunoscut că România va avea o scădere economică de 4% în 2009. Puțin, însă și ea va trece repede. Cei care se grăbiseră să susțină că nu e nicio criză se grăbeau acum să spună că ea va fi depășită ușor, cu banii de la FMI și cu planurile noastre anticriză.

Optimismul nu e o calitate dacă nu se bazează pe fapte. Un calcul elementar, de bun-simț, indica deja că amplitudinea scăderii economice va fi mult mai mare decât estimarea de 4%, din două motive. În primul rând, sursele care alimentaseră creșterea explozivă din anii trecuți pur și simplu se evaporaseră. Consumul intern se contracta de la lună la lună, iar balonul speculativ imobiliar se spărsese deja. O criză poate fi depășită, cel puțin în teorie, prin creșterea cheltuielilor publice, în special a celor pentru investiții (deși lucrurile nu stau întotdeauna așa), care să înlocuiască scăderea consumului privat. Dar chiar acordul cu FMI urma să împiedice inevitabil o eventuală relansare economică rapidă prin impunerea reducerii cheltuielilor bugetare. Și asta pentru că era necesară reducerea cheltuielilor bugetare, guvernul ajunsese la fundul sacului. În al doilea rând, intervine așa-numitul „efect de bază”. În 2009 ne raportăm la anul 2008, când s-a atins cel mai înalt nivel al PIB-ului. Când cazi din vârf, cazi mai rău — și din acest motiv recesiunea din 2009 depășește așteptările unora.

Apoi a ajuns brusc la modă discuția despre litere în economie. Litera „V” simboliza ieșirea rapidă din criză. O cădere bruscă, urmată de o revenire la fel de bruscă și vioaie. Litera „U” simboliza o revenire care dura ceva mai mult, dar era posibilă cu ajutorul reformelor structurale. Litera „L” era o ieșire din criză neonorabilă, în absența reformelor structurale, și care ar fi durat mult mai mult, iar creșterile ulterioare ar fi fost mai mici. Litera „W”, care a apărut mai târziu în discuție, semnifica o ieșire temporară din criză, urmată de o nouă recesiune, o nouă revenire timidă și

tot așa, cu o comprimare deosebită a ciclurilor de avânt și prăbușire, dar în care avântul era îndoielnic și recesiunea blândă. Figura 6.2 ilustrează „alfabetul” relansării economice.

Figura 6.2 Variante de ieșire din criză

Sursa: Autorul.

Notă: Cifrele sunt cu titlu de exemplu.

Cotele cele mai înalte de optimism au fost atinse în lunile aprilie și mai, când ni s-a comunicat oficial că măsurile anti-criză au dat rezultate și economia dădea primele semne de ieșire din criză. În mod ironic, economia noastră nu intrase încă la ora aceea din punct de vedere tehnic în recesiune, întrucât nu trecuseră două trimestre consecutive de scădere economică, ba chiar nu se anunțase încă nici PIB-ul pe primul trimestru. Criza se și terminase, scăpaserăm cu bine și urma din nou să dăm lecții Europei. Din păcate, economia s-a încăpățânat să funcționeze după alte reguli și a plonjat într-o recesiune severă. După primul semestru din 2009, scăderea a fost 8,8% (mai mult decât dublul primelor estimări). În primele șase luni

din 2009, industria a scăzut cu 7,3%, construcțiile cu 14,2%, consumul final al gospodăriilor a scăzut cu 15% și formarea brută de capital fix a scăzut cu 25%.

O recesiune în „V” ar însemna să ne revenim după numai câteva trimestre de scădere. Dar recesiunea are o inerție proprie, la fel ca și creșterea economică. La ora la care scriu aceste rânduri nu există încă date pentru trimestrul III 2009, dar probabil el va consemna cea mai puternică scădere prin raportare la trimestrul III 2008, care a consemnat cea mai rapidă creștere (peste 9%).

Există șanse ca în a doua parte a anului 2010 România să revină pe plus. Paradoxal, cei care așteaptă salvarea de la revenirea economiilor europene, care să ne tragă și pe noi după ele, susțin implicit teza „cuplării” ciclurilor de afaceri dintre România și UE, după ce susținuseră teza „decuplării” pentru a explica de ce criza din Vest nu avea cum să ne lovească și pe noi.

Dacă economiile occidentale vor ieși curând din recesiune, recuperarea economică va fi înceată și de durată. Pachetele masive de stimulare fiscală din SUA și din Europa de Vest nu au cum să ducă decât la deficite bugetare mai mari și la o creștere economică inflaționistă. Va mai dura ceva timp până când cererea agregată în principalele economii ale lumii se va întoarce la nivelul dinaintea crizei. Ieșirea din recesiune a principalilor noștri parteneri comerciali și de investiții (Germania, Franța, Italia și Austria) este o condiție necesară, dar nu suficientă pentru reluarea creșterii în România. Revenirea cererii externe va fi lentă, iar pentru a beneficia de ea probabil că vom avea nevoie, printre altele, și de un curs de schimb mai slab decât în prima jumătate a lui 2009.

- **Mitul 2: Criza din România este determinată de criza economică globală**

Sinteza acestui mit este următoarea: România nu ar fi intrat în criză dacă nu ar fi existat criza economică globală. Mer-

geam frumos pe drumul nostru, cu creșteri economice record, și am ajuns brusc de la creștere la recesiune doar din cauza altora; suntem un fel de victime colaterale ale crizei din SUA și din Europa de Vest.

Am demontat deja acest mit în capitolul 2 al cărții. Voi re-lua aici pe scurt argumentația.

Criza economică din România este de natură internă, ea ar fi apărut chiar și în absența crizei financiare declanșate în SUA.

Cauzele crizei economice din România sunt diferite de cauzele crizei economice globale. România se confruntă cu o criză tipică a finanțării deficitului de cont curent: un cont curent prea mare, finanțat nesustenabil prin fluxuri speculative de capital (sau care s-au dovedit a fi speculative până la urmă) și prin datorie externă privată pe termen scurt. La creșterea deficitului extern a contribuit excesul de consum pe datorie — am auzit un coleg finanțist folosind expresia „România Mall”, în sensul că ne transformaserăm într-un uriaș mall — în sensul că am consumat, pentru câțiva ani buni, mult mai mult și mai repede decât ne puteam permite. În SUA criza a fost determinată de excesul de investiții financiare în inovații derivate, în goana după raportarea profitului, și a fost facilitată de dereglementare și de corupție. Singurul lucru comun a fost balonul speculativ imobiliar — dar acesta s-a spart în SUA cu doi ani mai devreme decât în România. Rolul balonului speculativ imobiliar a fost de asemenea diferit — în SUA a stimulat creditele ipotecare și pachetele financiare complexe, în România a stimulat creditele de consum garantate cu active imobiliare și a creat un fals sentiment de bunăstare.

Mecanismul de transmitere a crizei a fost diferit în Europa de Vest și Europa de Est. Dacă în Vest s-a transmis mai ales prin activele toxice ale instituțiilor financiare, în Est s-a transmis prin reducerea bruscă a finanțării deficitului de cont curent. România intră, din acest punct de vedere, laolaltă cu alte economii estice, precum Ungaria, Bulgaria sau țările baltice.

Noi avem criza noastră, alții au criza lor. Suprapunerea celor două crize (chiar cu un mic decalaj de timp) nu trebuie să ne inducă în eroare: sunt două tipuri diferite de crize. Criza economică globală a reprezentat factorul declanșator al crizei economice interne în România și în alte țări estice. Am fi intrat într-o criză de cont curent oricum; dacă nu era criza globală, apărea un alt factor declanșator, pentru că nivelul deficitului extern al României era nesustenabil.

Tocmai pentru că suntem într-o altă paradigmă a crizei decât SUA sau țările vestice, la noi nici nu se pot aplica măsurile contra-ciclice din economiile dezvoltate. Noi suntem forțați să aplicăm măsuri prociclice, de reducere a deficitelor și a cheltuielilor publice, ceea ce pe termen scurt va adânci recesiunea. Măsurile de ieșire din criză trebuie să fie orientate preponderent intern, pentru că natura crizei este internă.

- **Mitul 3: Împrumutul de la FMI e o centură de siguranță**

România a încheiat în mai 2009 un acord de împrumut stand-by de 12,9 miliarde de euro; pachetul total de finanțare externă accesat a fost mai mare, de 20 de miliarde de euro, incluzând împrumuturi de la Banca Mondială și Comisia Europeană.

Pe plan intern, împrumutul a fost controversat: întâi s-a spus că nu era necesar, apoi autoritățile au comparat împrumutul cu o centură de siguranță, cu caracter preventiv. Deci nu neapărat că am fi avut nevoie de acei bani, dar ne protejam în eventualitatea acutizării crizei globale (atenție, acest mit merge mână în mână cu mitul care consideră România o victimă a crizei globale). Au existat și opinii conform cărora România s-a împrumutat pentru a plăti datoriile băncilor private.

Adevărul este că împrumutul de la FMI era nu numai necesar, dar a avut mai degrabă caracterul unui împrumut de urgență, nu al unui împrumut preventiv. În absența banilor de la FMI, se punea problema reală a incapacității de plată a

cheltuielilor curente ale statului, precum și problema devalorizării masive a cursului de schimb. Aceste probleme nu au fost rezolvate prin împrumutul de la FMI, ci doar amânate.

Necesarul de finanțare al unei economii se calculează însumând deficitul de cont curent, deficitul bugetar (acea parte a deficitului bugetar care nu se reflectă în contul curent), datoria pe termen scurt, publică și privată, și datoria pe termen mediu și lung, publică și privată. Calculele făcute la începutul anului 2009 arătau, pentru România, un necesar de finanțare de aproximativ 40 de miliarde de euro, din care exista acoperire pentru aproximativ 30 de miliarde (presupunând rostogolirea⁶⁸ integrală a datoriei private pe termen scurt) sau 20 de miliarde (presupunând plata integrală a datoriei private pe termen scurt, fără rostogolirea acesteia). Astfel, necesarul de finanțare neacoperit pentru România în 2009 era între 10 și 20 de miliarde de euro (în funcție de scenariul ales pentru datoria privată). Împrumutul instituțional extern la care a apelat România acoperă practic necesarul de finanțare al economiei românești pe un an, în scenariul pesimist, sau pe doi ani, în scenariul optimist. Iată de ce împrumutul de la FMI a fost nu doar necesar și nu doar o centură de siguranță: a fost un împrumut de urgență, deghizat pentru piața internă într-un împrumut preventiv. Reprezentanții FMI nici nu au ascuns vreodată situația în care se găsea economia și care a necesitat acest împrumut: „Împrumutul pentru România susține un program care urmărește să atenueze efectele prăbușirii intrărilor de capital și să redreseze dezechilibrul extern și dezechilibrul fiscal al țării”⁶⁹. Să nu uităm de asemenea că între octombrie 2008 și februarie 2009 cursul de schimb al leului s-a depreciat cu peste 15%.

Un scop al programului era și să restabilească încrederea în economia românească. Krugman (2009) critică această ma-

⁶⁸ Rostogolirea unei datorii (*roll-over*, în engleză) se referă la prelungirea unei linii de credit.

⁶⁹ Comunicatul de presă al FMI din 4 mai 2009.

rotă a recâștigării încrederii piețelor, întâlnită în acordurile FMI cu țările asiatice în timpul crizei din 1997–1998, pentru că ea impune ceea ce Krugman numește un „comportament masochist” — țările trebuie să-și producă singure mai multă durere, pentru a face pe plac piețelor. Krugman critică și condiționalitățile structurale pe care le impune FMI, susținând că ele exced rolul FMI de împrumutător de ultimă instanță. Dar în cazul României condiționalitățile structurale par totuși justificate, mai ales că avem un împrumut sindicalizat care include și Banca Mondială, BERD sau Comisia Europeană, acestea având experiență în reforme structurale.

Condiționalitățile atașate acordului cu FMI se împart în două categorii: criteriile de performanță cantitativă (plafon de cheltuieli publice, plafon de arierate, plafon de garanții guvernamentale, rata inflației), respectiv ținte structurale. Între acestea se numără legea salarizării unice în sectorul bugetar, o nouă lege unitară a pensiilor, o legislație privind responsabilitatea fiscală, reforme legate de administrarea taxelor și reforme instituționale la nivelul autorităților locale, unele amendamente la legea bancară și la legislația privind asigurarea depozitelor populației.

Teoretic, banii de la FMI ar fi trebuit să intre în rezerva valutară a BNR, pentru a stabiliza cursul de schimb. Prima tranșă a intrat la BNR în luna mai, în valoare de 5 miliarde de euro. Dar la sfârșitul acelei luni, rezervele valutare ale BNR crescuseră cu numai 2 miliarde de euro, ceea ce înseamnă că 3 miliarde de euro au ajuns în piață. Operațiunile de tip *repo* au crescut în luna mai 2009 față de mai 2008 de 17,8 ori. Banca Națională practic a tipărit bani — doar că nu în formă clasică; dar masa monetară (agregatul M3) a crescut cu 12% în mai 2009, în condițiile în care în jur consumul privat se prăbușea, la fel și economia. Băncile comerciale s-au împrumutat de la BNR cu 9,5% dobândă și au împrumutat la rândul lor Ministerul Finanțelor Publice cu 11,5% dobândă. Astfel, câștigau și băncile, iar statul făcea rost de bani pentru cheltuieli

curente (inclusiv cu salarii și pensii). Practic, prima tranșă din banii de la FMI a fost folosită indirect pentru finanțarea deficitului bugetar. Sesizând acest lucru, FMI a făcut o excepție și a acceptat ca a doua tranșă a împrumutului, în luna septembrie 2009, să se ducă direct la Ministerul Finanțelor Publice — o excepție rarisimă în practica FMI, care arată însă nivelul constrângerilor bugetare cu care a ajuns să se confrunte economia românească.

Chiar și așa, banii de la FMI nu sunt de ajuns. Ministerul Finanțelor Publice a mai împrumutat pe parcursul anului 2009 câteva miliarde de euro în plus de la băncile comerciale, pentru titluri de stat cu scadențe mici. Din ce în ce mai mult, datoria publică pe termen scurt a României devine o problemă care merită atenție. România nu depinde doar de tranșele de la FMI, ci și de menținerea unei rate înalte a dobânzii la lei, pentru a face atractive titlurile de stat. Din păcate, aceasta este greu de reconciliat cu necesitatea unei rate scăzute a dobânzii pentru a relansa creditarea și creșterea economică.

Aserțiunea conform căreia România s-a împrumutat de la FMI pentru a plăti datoria externă a băncilor pe termen scurt este o exagerare, dar conține un sâmbure (sau mai mulți) de adevăr. Nu am plătit direct datoria lor, dar împrumutându-ne noi, BNR a putut reduce gradual rezervele minime obligatorii, deblocând lichidități înapoi către sistemul bancar. O parte consistentă a acestor lichidități a ieșit totuși din țară, în pofida unor angajamente luate de băncile-mamă, în sensul că nu vor scoate banii din economia românească.

Cu banii de la FMI România a cumpărat practic timp pentru a face o serie de reforme. S-ar putea însă să nu fie suficient. În primul rând, reformele respective nu pot fi implementate brutal; scăderea cheltuielilor publice pentru salarii se va face de la an la an până în 2015. În al doilea rând, rămân multe zone nereformate în economia reală — piața muncii, agricultura, cercetarea-inovarea, absorbția fondurilor europene. Reformele structurale impuse de FMI au până la urmă o finali-

tate monetaristă pronunțată. Reformele care se referă cu adevărat la structura economiei românești și care i-ar putea schimba în mod conștient și benefic modelul de dezvoltare rămân încă o dată în umbră.

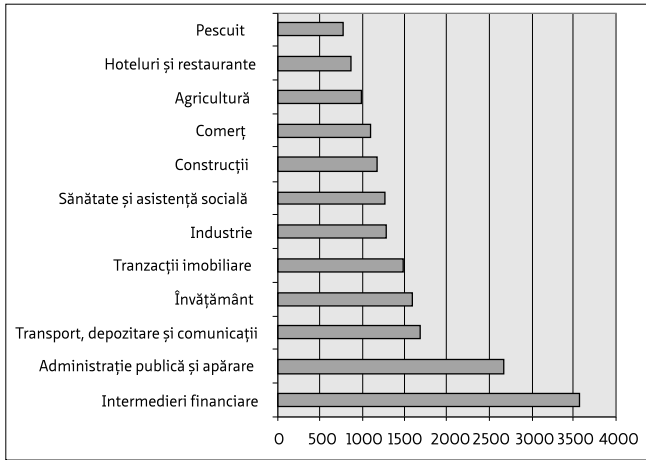
În sfârșit, împrumutul de la FMI este pe doi ani. Din 2011 trebuie să începem să îl returnăm. Nu sunt puțini bani — aproximativ o mie de euro pe cap de locuitor. Cum vom da banii înapoi? Ratele de economisire sunt în continuare mici, iar contul curent, chiar și ajustat, rămâne pe deficit. În plus, o eventuală reluare a creditării conjugată cu lipsa reformelor cu adevărat structurale va reporni spirala păguboasă a consumului pe datorie. În aceste condiții, un alt împrumut de la FMI nu poate fi exclus.

- **Mitul 4: Trebuie să dăm afară X% din bugetari**

Am fost printre primii care au cerut reducerea cheltuielilor bugetare, în articole publicate în *Ziarul Financiar* în 2007 și în *Financial Times* în martie 2008. Pe vremea aceea nu era deloc la modă, dar acum reducerea numărului de bugetari este o temă de mare actualitate. Există fără îndoială temei pentru o astfel de reducere: în perioada 2005–2008 salariile bugetarilor au crescut în medie cu 86%, iar numărul bugetarilor a crescut cu 15%. Angajații din administrația publică și din sectorul de apărare au ajuns să aibă cele mai mari salarii din economie după angajații din sectorul financiar; însă bugetari nu înseamnă doar atât — sunt sute de mii de angajați în sectorul de sănătate sau în educație care au în continuare venituri mici, cu toate sporurile adunate.

Rezultatele preliminare ale unui studiu la care lucrez al Grupului de Economie Aplicată arată că inegalitatea distribuției veniturilor în sectorul bugetar este mai mare decât în sectorul privat. Într-adevăr, o astfel de concluzie confirmă necesitatea unui cadru legislativ unitar de salarizare în sectorul public, care să reducă inegalitățile din sistem.

Figura 6.3 Câștigul salarial mediu brut lunar

Sursa: INS, 2008.

Reducerea numărului de bugetari este necesară — dar, atenție, nu prin comparație cu numărul de bugetari din alte țări, nici prin raportare la numărul de bugetari din urmă cu 4–5 ani, ci pentru alte două motive. Unu la mână, sunt prea mulți bugetari față de nivelul veniturilor bugetare. Numărul bugetarilor a crescut cu 15%, dar veniturile la buget au crescut doar marginal raportate la PIB, iar în 2008 au fost chiar sub nivelul din 2004. Deci pur și simplu nu este sustenabil actualul număr de bugetari raportat la actualul sistem fiscal. În opinia mea, reforma administrației publice (centrale și locale) nu este posibilă fără o reformă fiscală. Paradoxal, creșterea birocrăției prin creșterea numărului de bugetari s-a făcut în paralel cu introducerea cotei unice, o măsură care teoretic urmărea reducerea birocrăției și eficientizarea colectării taxelor. Suedia sau Germania au mai mulți bugetari decât noi, raportat la mia de locuitori, dar au și venituri bugetare înspre 50% din PIB — în timp ce noi suntem cantonați în zona unor ve-

nituri de 30% din PIB. Un guvern mare trebuie să aibă încasări mari la buget — o regulă enunțată de Minsky și care la noi nu se aplică.

Doi la mână, sunt prea mulți bugetari, și în unele cazuri prea bine plătiți, raportat la calitatea serviciilor publice. Reducerea numărului de bugetari trebuie făcută pe baza unor criterii unitare; dar important este și cine le aplică. Riscăm să rămânem în sectorul bugetar fără unii angajați eficienți, păstrându-i pe unii dintre cei ineficienți și cu funcții de conducere. Aici intervine o problemă fundamentală: reducerea bugetarilor o facem de jos în sus sau de sus în jos?

Reducerea cheltuielilor bugetare se poate face însă și prin reducerea cheltuielilor cu bunuri și servicii. Achiziții aiuritoare din bani publici, de zeci și sute de milioane de lei, țin capul de afiș al ziarelor. O reformă credibilă a cheltuielilor publice pleacă de la cheltuielile nejustificate de achiziții publice sau de la „investițiile” umflate la preț. Restructurarea nu trebuie să evite personalul bugetar, dar să nu uităm că o economie pe partea de salarii este compensată de o creștere a cheltuielilor de șomaj și de o scădere a încasărilor din taxe; mai mult, șomerii consumă mai puțin decât angajații — pentru că au mai puține venituri. Relansarea economică va fi și mai dificilă cu o sută de mii sau două sute de mii de bugetari concediați. Dacă vrem să ne uităm la alte țări, și vedem că acolo sunt concediați bugetarii, este corect să luăm în calcul și faptul că acolo nu mai sunt alte resurse de economisire la buget. La noi însă, marja pentru reformă este foarte mare, pentru că sunt multe domenii în care se risipesc banii publici — în același timp în care alte domenii sunt subfinanțate.

Legea unică a salarizării este necesară, și este o condiționalitate a acordului cu FMI — ne place sau nu. Dar FMI nu poate verifica detaliile. Ei doar vin, se uită la fondul total de salarii și spun: tăiați atât la sută ca să aveți un deficit sustenabil. Nu vreau să intru acum în polemica legată de stabilirea coeficienților, deși cred că sistemul de educație și cel de sănă-

tate ar trebui prioritizate. Aș face însă două mențiuni importante legate de această lege.

În primul rând, plafonul pentru sporuri (30% din salariu) trebuie aplicat fiecărei categorii în parte, nu pe ansamblul sectorului bugetar. Altfel, această lege va induce și mai multe inegalități în sistem, pentru că sporurile unora vor însemna pierderile altora — ca în orice joc cu sumă zero. Nu se va putea controla totalul decât dacă se controlează fiecare parte componentă.

În al doilea rând, și reiau ce scriam și mai devreme, reforma administrației publice nu se poate separa de reforma fiscală. Cel mai corect este să avem impozitare progresivă pe venit. Astfel, cei cu salarii mari vor contribui mai mult la buget, și se va reduce și inegalitatea distribuției veniturilor. Este de altfel și mai simplu și nu dă naștere la procese și contestații, așa cum se întâmplă cu stabilirea totuși arbitrară a unor coeficienți completați apoi cu excepții sub formă de sporuri. Câștigi 20 de milioane de lei vechi pe lună, plătești să zicem 15% impozit; câștigi 200 de milioane de lei vechi pe lună, plătești să zicem 30% sau mai mult impozit. Așa se întâmplă în toate țările dezvoltate — cota unică este în sine un instrument al inegalității, care face inutile social inițiative precum legea unică a salarizării.

- **Mitul 5: Programul „Prima Casă”
va contribui la relansarea economică**

Una dintre măsurile centrale din programul anticriză al guvernului României în 2009 a fost programul „Prima Casă”, prin care guvernul subvenționează achiziția primei locuințe prin avans 5% dacă prețul locuinței nu depășește 60 000 de euro și dobânzi mai mici decât dobânzile medii de pe piață. Programul a fost negociat cu băncile (aproape 20 de bănci participă la această schemă) și urmărește să stimuleze sectorul de construcții, să contribuie la relansarea economică, având și o

componentă socială: îi ajută pe românii care altfel nu au acces la locuințe. Bugetul alocat pentru prima etapă a programului este de 1 miliard de euro, o sumă impresionantă, care face din acest program practic principala măsură anticriză în 2009.

Desigur, și alte state au implementat programe asemănătoare ca intenție — SUA, Germania, Australia. Dar putem aplica în România același tip de măsuri ca în alte economii, dacă avem alte cauze ale crizei? Mai degrabă nu. Programul „Prima Casă” stimulează exact două dintre sectoarele care au determinat criza economică din România: construcțiile (sectorul și-a dublat ponderea în PIB între 2004 și 2008) și creditarea populației (creditul acordat populației a avut ritmuri de creștere de peste 60% în anii dinaintea crizei, încetinind doar în a doua jumătate a lui 2008). Ce-i drept, creditarea populației era îndreptată către consum, dar în proporție de jumătate era garantată cu un bun imobiliar.

În plan teoretic, vor beneficia băncile și dezvoltatorii imobiliari (și, din nou, indirect, băncile care i-au finanțat). Se mută practic banii din buzunarul public în cel privat, fapt care îndreptățește suspiciunile conform cărora „Prima Casă” este o schemă de ajutor de stat.

Mai mult, construcțiile s-ar putea în realitate să nu fie stimulate prea mult. Se vor vinde mai degrabă locuințele deja construite, cum s-a și întâmplat de altfel (90% din contractele încheiate în prima lună de funcționare a programului sunt pentru locuințe vechi), ceea ce nu va stimula construcțiile, și nici măcar nu se va evidenția în produsul intern brut, pentru că tranzacțiile secundare nu apar în PIB (vânzarea unei locuințe apare în PIB doar dacă este prima vânzare a acelei locuințe). Efectul de antrenare în economie va fi așadar extrem de redus. Miliardul de euro pus la bătaie de guvern nu va aduce alte miliarde de euro în economie, cel puțin nu pe termen scurt. Astfel, măsura nu se califică drept o măsură anticriză, cel puțin nu la nivel macroeconomic. Alocarea acestei sume către alte programe, precum cel de reabilitare termică a clădi-

rilor, de exemplu, ar fi fost mult mai utilă, pentru că s-ar fi reflectat în PIB și ar fi creat locuri de muncă, în special în orașele mici (acolo unde, din lipsă de oferte, „Prima Casă” nu va funcționa oricum).

Strict economic, „Prima Casă” intră în categoria ajutoarelor descrise și criticate de Minsky (2008): „Intervenția guvernului în economie nu se limitează la cumpărarea de bunuri și servicii și la transferuri; ia și forma încurajării unor rezultate specifice. Un atribut al unor asemenea programe și intervenții este că ele stabilesc ținte numerice...” și „Țintele numerice determină o cerere inelastică pentru anumite bunuri și servicii, ceea ce crește prețurile (...) și crește puterea de piață a producătorilor”. Programul „Prima Casă” stabilește ținte specifice (60 000 de euro pentru o locuință, 1 miliard de euro care poate fi cheltuit pentru program) și conduce la creșterea prețurilor. Evidența arată deja că lansarea acestui program a dus la creșterea prețurilor la apartamentele de două camere din zonele periferice ale Bucureștiului cu 10–15%, până la concurența sumei de 60 000 de euro. Dezvoltatorii care se vor încadra în această sumă vor beneficia și ei de program, banii fiind suficienți.

Desigur, acest program va ajuta și câteva mii de beneficiari. Experiența ANL arată că o parte din beneficiari au păcălit sistemul și au primit locuințe la care nu aveau dreptul.

Paradoxul programului „Prima Casă” este că, dacă ar funcționa așa cum a fost gândit, ar semăna foarte mult cu creditele sub-standard din SUA, pentru că are aceeași finalitate, și anume le permite unor oameni să își cumpere casa la care altfel nu ar avea acces și ale cărei rate s-ar putea să nu le poată plăti pe termen lung. Chiar dacă ne-ar ajuta să ieșim din criza curentă, „Prima Casă” ne-ar băga peste niște ani într-o altă criză.

Depinde după ce standarde judecăm succesul. „Prima Casă” s-ar putea să aibă succes în sensul că se vor cheltui banii alocați acestui program, băncile vor face profit din intermediere și niște dezvoltatori imobiliari vor scăpa de locuințele cu

care i-a prins criza nevândute. Dar, din perspectiva relansării economiei, „Prima Casă” nu are cum să ajute, pentru că efectul de antrenare în economie este minim. Din punctul de vedere al luptei anticriză, „Prima Casă” nici măcar nu poate fi considerată o măsură anticriză: nu din lipsa creditării sau a apetitului imobiliar au intrat românii în criză. Deci nu acestea sunt domeniile care trebuie stimulate pentru a ieși din criză.

- **Mitul 6: Sectorul privat s-a restructurat rapid**

Sectorul privat este dat drept exemplu de restructurare rapidă și eficientă în economie, iar sectorul public este îndemnat să-i urmeze exemplul. Las la o parte că exprimarea de ansamblu „sectorul privat” poate ascunde multe povești diferite, punând la grămadă microîntreprinderi, întreprinderi mici și mijlocii și corporații transnaționale, investitori români și străini, firme privatizate sau investiții pe loc gol. Dar cât de mult s-a restructurat cu adevărat sectorul privat?

Pentru început, să recunoaștem că sectorul privat ne-a băgat în criză. Consumul privat a fost cel care a crescut exagerat de mult, finanțat prin creșterea datoriei private externe și interne. Creditul neguvernamental, am mai scris-o, a crescut de la 10% în PIB la 39% în PIB în numai șase ani. Datoria privată externă a crescut de 4 ori în patru ani (2005–2008), după finalizarea liberalizării contului de capital. Anumite sectoare ale economiei sunt supraîndatorate, în special comerțul, construcțiile și sectorul imobiliar — deloc întâmplător, acestea sunt și sectoarele care au cunoscut cele mai rapide rate de creștere și au tras după ele PIB-ul în ultimii cinci-șase ani înainte de criză. Banca Națională avertizase că „firmele din comerț și imobiliare ar putea resimți cel mai acut impactul scăderii accesului la finanțare, pentru că acestea folosesc mult mai intens resursele băncilor comparativ cu valoarea adăugată creată”⁷⁰.

⁷⁰ BNR, *Raportul Stabilității Financiare 2009*, p. 69.

Primele 20 de companii private încheiaseră anul 2008 cu datorii cumulate de 8,3 miliarde de euro. Deci, și economic, și moral, era firesc ca primele restructurări să apară în sectorul privat — pentru că acesta era mai îndatorat.

Cine a inițiat restructurarea sectorului privat? Sectorul privat însuși, dându-și seama că, în multe cazuri, operează cu un model de business nesustenabil? Nicidecum — condițiile nefavorabile ale pieței au pus presiune pe importatori prin reducerea consumului intern și pe exportatori prin reducerea cererii externe. Cum s-a restructurat sectorul privat? Principala măsură a fost reducerea costurilor, în special a celor cu personalul. Adică au închis fabrici și au dat oameni afară (200 000 de șomeri în prima jumătate a anului, proveniți din sectorul privat), sau i-au obligat să intre în concedii fără plată, fără meajamentele statului, pentru că sindicatele sunt mult mai slabe în sectorul privat decât în sectorul public. Să angajezi la bine și să dai afară la rău nu cere multă știință — este cam același tip de management din sectorul public. Este politica prociclică pentru care e criticat și sectorul public. Aceasta nu este restructurare, ci adaptare defensivă.

Meyer (1998) găsește trei categorii pentru procesul de transformare a unei firme sub presiune externă: adaptare defensivă (reducerea dimensiunilor, creșterea productivității), reorganizare strategică (noi produse, noi nișe de piață) sau schimbări organizaționale (schimbarea culturii organizației). Este evident că restructurarea sectorului privat din România sub spectrul crizei intră în categoria reducerilor de costuri fără inovarea unor produse și fără schimbări în cultura organizațională. Responsabilitatea socială corporatistă, mult vânturată în ultimii ani, nu înseamnă sponsorizări sau acte de caritate, ci în primul rând înseamnă păstrarea locurilor de muncă în criză. Așa ajuți comunitatea. Mai mult decât atât, creșterea profiturilor în plină criză nu e semn de restructurare, este jecmăneală curată și dovada lipsei de concurență.

Nu e valid nici argumentul că nu au fost falimente răsunătoare în mediul privat, ceea ce ar trebui interpretat drept o dovadă a succesului restructurării sectorului privat. În primul rând că nu este adevărat — sunt zeci de mii de falimente în rândul micilor întreprinzători. Chiar dacă nu sunt răsunătoare, ele rămân semnificative pentru că în orice țară normală coloana vertebrală a unei economii este reprezentată de întreprinderile mici și mijlocii. Cât despre numele răsunătoare — nu sunt puține pe lista cererilor de intrare în faliment, pentru datorii modice neplătite. Câteva astfel de falimente au și fost declanșate, în special în comerțul cu electronice. Aplicarea legii falimentului merge mai greu însă în România decât în alte țări.

În al doilea rând, băncile păsuiesc unele firme, ca să nu înregistreze pierderile în contabilitate. Alții nu sunt lăsați să moară din considerente sociale și de rol în economie. Pe alții îi salvează niște contracte cu statul. Nu puțini sunt cei care au trecut în economia subterană. Oricum numărul falimentelor din economie va crește, și trebuie să adăugăm aici și abandonarea unor proiecte de investiții, care sunt tot un fel de falimente înainte de a începe.

Dacă sectorul privat s-a restructurat într-adevăr, atunci de ce mai suntem în criză? Sectorul privat are 70% din economie, de ce așteptăm tot de la stat ieșirea din criză? Răspunsul este simplu: așa-zisa restructurare a sectorului privat nu este suficientă pentru a depăși criza. Reducerea costurilor este în regulă (prețurile n-am văzut totuși să se reducă în mod corespunzător), dar o adaptare defensivă în așteptarea unor vremuri mai bune nu va revigora piața și nici nu aduce inovații de produs.

Ca și sectorului public, sectorului privat îi lipsește de multe ori viziunea, fiind orientat către maximizarea profitului pe termen scurt. Ca și sectorului public, sectorului privat îi lipsesc competențele — cumva sutele de ingineri care conduc sistemul financiar, miile de absolvenți de litere, limbi străine și filozofie care sunt directori de marketing, și care s-au specia-

lizat la locul de muncă (cinste lor), au devenit mai eficienți peste noapte?

Și analiștii financiari au învățat oare ceva? O să cred că s-a restructurat sistemul privat când o să văd pe unul dintre marii investitori privați sau un CEO admitând că au făcut greșeli și s-au supraîndatorat sau că au avut un plan de afaceri nerealist. Guvernul, cu toate păcatele lui, admite măcar că fostul guvern a greșit (firește, ar fi prea mult să cerem oricărui guvern în funcție să recunoască propriile greșeli). Dar sistemul public este ineficient — aflăm asta în fiecare zi din surse oficiale. În schimb, reprezentanții sectorului privat au susținut că sectorul privat era eficient și înainte de criză, și că s-a restructurat primul în criză. Dacă era așa de eficient înainte, de ce a mai avut nevoie de restructurare?

Până la urmă, pentru cine a făcut statul acordul de împrumut cu FMI? Pentru datoria publică externă de 11% din PIB sau pentru datoria privată externă și internă de 58% din PIB? Evident că pentru a susține datoria privată, altfel nu era nevoie de un acord scris al unor bănci străine cu filiale în România conform căruia se angajau să nu scoată banii din țară. Am înțeles că unul dintre motive a fost și menținerea cursului de schimb, dar sistemul privat supraîndatorat ar fi avut și el enorm de pierdut la o depreciere severă a cursului.

Sectorul privat în ansamblu nu e cu mult mai sănătos decât sistemul public. Și într-o parte, și în alta sunt oameni care își fac bine și onest meseria. Și într-o parte, și în alta sunt șefi cu salarii nejustificat de mari. Și într-o parte și în alta este corupție — pentru că și în sistemul privat ajung mulți bani publici tentați. Nu cred că este bine să încurajăm antagonismul dintre grupuri sociale, dintre clase. Cei care opun angajații de la stat angajaților de la privați riscă să îi dea dreptate lui Marx, probabil fără să-l fi citit. Este nevoie de mai multă moderație și din partea sectorului privat — nu s-a restructurat, ci doar s-a adaptat, prin reducerea costurilor, în așteptarea reluării creșterii economice prin

investiții publice. Nu e nimeni perfect în România — nici măcar sectorul privat.

- **Mitul 7: Criza este o oportunitate**

Unii văd criza economică drept o oportunitate. Desigur, în general sunt tot aceia care nu au văzut criza economică cu nicio secundă mai devreme și care nu îi înțeleg pe deplin gravitatea.

Iată ce se spune: criza economică este binevenită pentru că ne corectează dezechilibrele. Dar vin și întreb: de ce nu ne-am corectat înainte, singuri? Mărimea deficitului de cont curent în perioada de acumulare a dezechilibrelor (14% din PIB în 2007, 13% în 2008) și amplexarea ajustării deficitului de cont curent în 2009 (aproximativ 10 miliarde de euro, până la 5% din PIB) arată că nu am avut de fapt politici economice care să limiteze expansiunea deficitului, în perioada pre-criză, și nici politici care să atenueze ajustarea, în perioada de criză. Dimpotrivă, mixul de politici macroeconomice a dus la creșterea deficitelor gemene — de cont curent și bugetar. Cei care privesc criza drept o oportunitate se referă la faptul că avem posibilitatea de a face reforme structurale. Dar cine ne-a oprit să facem aceste reforme când costurile lor sociale și economice ar fi fost mai mici și mai ușor de suportat? Una este să economisești când ai venituri, alta este să economisești când nu mai ai bani nici să treci strada. Criza nu e o oportunitate să facem reforme, ci o obligație de a face reforme cu spatele la zid. Este adevărat că România pare să fi făcut reformele cele mai importante în ultimii 20 de ani doar atunci când a fost pusă sub presiune externă și când nu a mai avut încotro. Acordurile cu FMI și procesul de aderare la UE au impulsionat reformele, deși uneori nu în direcțiile potrivite.

Ni se spune că ajustarea prilejuită de criză este normală, pentru că se revine la niște valori de echilibru. Normalitatea

este însă o stare tranzitorie. Teoria heterodoxă postulează că dezechilibrele duc la criză, dar după ce sunt corectate, piața nu se îndreaptă spre echilibru, ci spre o nouă criză.

La nivel macroeconomic, ni se mai spune că o criză creează premisele de creștere economică sănătoasă, că ne oferă șansa de a schimba sursele de creștere economică și că avem posibilitatea de a reforma modelul de dezvoltare. Este o aserțiune pretențioasă, care presupune că noi ne-am fi ales modelul de dezvoltare neoliberal și că noi ne-am fi ales consumul pe datorie ca principală sursă de creștere economică. Realitatea este că modelul de dezvoltare a venit dintr-o aplicare *stricto sensu* a „consensului de la Washington”^{*}, iar consumul a explodat ca urmare a liberalizării rapide a contului de capital, a convergenței cu UE (atâta câtă este) reflectată în creșterea salariilor, boomul creditării și emigrația masivă, precum și a economiei subterane care a spălat bani în economia la vedere. De aceea este greu să acceptăm că vom schimba rapid modelul de dezvoltare (firește, un obiectiv dezirabil) pentru că asta înseamnă că putem, prin mixul de politici macroeconomice, să urmărim un astfel de model bazat pe investiții, nu pe consum, și pe o implicare mai activă a statului în economie. Mai ales că nici momentul nu e foarte potrivit — statul tocmai s-a îndatorat foarte mult și trebuie să reducă substanțial cheltuielile.

La nivel microeconomic, ni se spune că o criză este o oportunitate pentru că te ajută să te restructurezi. Un om de afaceri cunoscut îmi spunea, și avea dreptate, că e mai preocupat întâi să nu dea faliment și apoi să fructifice oportunitățile unei crize. Teoria heterodoxă susține că o criză poate să reducă datoria privată, ceea ce restabilește sistemul financiar, și să deprecieze capitalul, ceea ce restabilește rate înalte de profit,

* Set informal de politici promovate de principalele instituții financiare internaționale, incluzând: disciplina fiscală, reducerea cheltuielilor publice sociale, liberalizarea comerțului și investițiilor, liberalizarea politicii valutare și monetare, privatizarea și dereglementarea.

dar numai cu condiția ca falimentele să fie permise. Salvarea unor firme de la faliment, mari sau mici, inhibă însă ajustările la nivel microeconomic.

Criza nu este o oportunitate, dar există cu siguranță oportunități și pe timp de criză. Scăderea prețului activelor financiare și al celor imobiliare este o astfel de oportunitate. Teoria heterodoxă consideră însă că, după o schimbare de proprietari, reluarea ciclului investițional duce în cele din urmă la o nouă criză.

Să nu ne păcălim singuri. Criza e criză, nu o plimbare prin paradis. Sigur că sunt oportunități pe timp de criză, și cei care au lichidități le pot fructifica. Sigur că statul este forțat să facă niște reforme pe care altfel probabil nu le făcea sau le tot amâna. Dar creșterea economică e o ocazie mai bună de a face reforme decât criza economică. Că lucrurile nu se întâmplă așa, nu este decât o confirmare a faptului că agenții economici nu sunt întotdeauna raționali și că viitorul este marcat de o incertitudine fundamentală.